

5^ο Μάθημα: Πολιτικός φιλελευθερισμός Ι – Ο Τζων Λοκ και η θεμελίωση της ιδιοκτησίας

Δευτέρα, 7 Απριλίου 2025

1. Ιστορικό πλαίσιο και σκοπός του έργου

17ος αιώνας – πολιτικές αναταράξεις στη Βρετανία:

- Εμφύλιοι πόλεμοι, εκτέλεση Καρόλου Α', Παλινόρθωση, Ένδοξη Επανάσταση (1688).
- Καθιέρωση συνταγματικής μοναρχίας, Χάρτα των Δικαιωμάτων (Bill of Rights).

Η Δεύτερη Πραγματεία περί Διακυβέρνησης του Λοκ (1689):

- Θεωρητική δικαιολόγηση της Ένδοξης Επανάστασης
- Θεμελίωση της πολιτικής νομιμότητας στην συναίνεση των κυβερνωμένων.
- Αντίκρουση του απολυταρχισμού (κριτική στον Robert Filmer – *Patriarcha c. 1680* και τη θεωρία της ελέω Θεού νομιμοποίησης της εξουσίας).
- Η εξουσία ως υπό όρους καταπίστευμα από τον λαό και όχι ως θεϊκή παραχώρηση.

2. Η φυσική κατάσταση στον Λοκ

- Κατάσταση ελευθερίας και ισότητας, αλλά όχι αυθαιρεσίας.
- Υπάρχει φυσικός νόμος, κατανοητός μέσω της λογικής, που απαγορεύει τη βλάβη στη ζωή, την ελευθερία και την περιουσία.
- Ο φυσικός νόμος δεν είναι αποτέλεσμα κοινωνικής συμφωνίας· προϋπάρχει και είναι δεσμευτικό ακόμη και εκτός πολιτείας.
- Διαφορά από Χομπς (ο οποίος τη θεωρεί πόλεμο όλων εναντίον όλων).

Το πρόβλημα: στην φυσική κατάσταση ο καθένας είναι δικαστής των υποθέσεών του → ανακύπτει ανάγκη για κοινό, αντικειμενικό, αμερόληπτο κριτή.

- Η πολιτική εξουσία θεμελιώνεται για την αποτελεσματικότερη προστασία των προϋπαρχόντων δικαιωμάτων.

3. Η θεωρία της ιδιοκτησίας

- Ιδιοκτησία = εαυτός, ζωή, ελευθερία, προϊόντα της εργασίας.

- Ο άνθρωπος γεννιέται με δικαίωμα στον εαυτό του: Είναι κύριος του σώματός του και έχει εξουσία επί των πράξεων και της εργασίας του. Αυτή είναι και η αφετηρία για κάθε ιδιοκτησία.
- Η φύση από μόνη της δεν δημιουργεί ιδιοκτησία. Ο άνθρωπος «αναμειγνύει την εργασία του» με τη φύση → θεμελιώνει δίκαιο τίτλο.

Περιορισμοί:

- Να μην υπάρχει σπατάλη (spoilage limit).
- Να παραμένει “αρκετό και εξίσου καλό για τους άλλους” (enough and as good).
- Απόρριψη της νομιμοποίησης μέσω βίας ή κατάκτησης (κριτική στη νορμανδική παράδοση, enclosures).
- Η ιδιοκτησία δεν είναι απεριόριστο δικαίωμα· υπόκειται σε ηθικές δεσμεύσεις ως καταπίστευμα από τον Θεό -> μια πρωτο-οικολογική θεώρηση

4. Η ιδιοκτησία και η τραγωδία των κοινών

- Ανάγκη υπευθυνότητας στη διαχείριση κοινών πόρων. Λοκ: Για να εξασφαλιστεί η παραγωγική χρήση των πόρων, είναι αναγκαία η ιδιωτική ιδιοκτησία που καθιστά τον άνθρωπο υπεύθυνο και αποτελεσματικό διαχειριστή.
- Αριστοτέλης «Η περιουσία που ανήκει σε πολλούς τυγχάνει της λιγότερης φροντίδας· οι άνθρωποι ενδιαφέρονται περισσότερο για την ατομική τους ιδιοκτησία και λιγότερο για ό,τι κατέχουν από κοινού» (Πολιτικά Β' κεφ. 3, 1261b)
- Πρόβλεψη της λογικής του “tragedy of the commons” (Hardin, 1968): Όταν ένας φυσικός πόρος (π.χ. λιβάδι, θάλασσα, αέρας) χρησιμοποιείται από πολλούς χωρίς αποκλειστική ιδιοκτησία, τότε ο καθένας έχει κίνητρο να τον υπερεκμεταλλευτεί (π.χ. υπερβόσκηση), και κανείς δεν έχει κίνητρο να τον προστατεύσει. Ο πόρος θα καταστραφεί από το αθροιστικό εγωιστικό συμφέρον. Λύσεις: Η ιδιωτική ιδιοκτησία ή το κράτος.
- Εμπειρική και θεωρητική αντίκρουση από Elinor Ostrom (Η διαχείριση των κοινών πόρων, 1990): Οι κοινότητες μπορούν υπό προϋποθέσεις να θεσπίζουν κανόνες και να προστατεύουν αποτελεσματικά τα κοινά.

5. Είναι η ιδιοκτησία θεμέλιο της φιλελεύθερης δημοκρατίας;

- Εξασφαλίζει η ανάπτυξη μιας μεσαίας τάξης ιδιοκτητών την ύπαρξη πολιτών με συμφέρον στην πολιτική σταθερότητα;
- Είναι η ιδιοκτησία κίνητρο για υπεύθυνη συμμετοχή στη δημόσια ζωή.
- Toqueville (Democracy in America, 1835): Η δημοκρατία λειτουργεί καλύτερα όταν οι πολίτες έχουν συμφέρον να τη διατηρήσουν.

Σύγχρονα ερωτήματα:

- Η κρίση της ιδιοκτησίας των νέων γενεών (εργασία, στέγη, ψηφιακή εξουσία) δημιουργεί δημοκρατικό έλλειμμα;
- Μπορεί να υπάρξει πολιτική συμμετοχή χωρίς οικονομική ασφάλεια;
- Τι σημαίνει ισότητα ευκαιριών σε κοινωνίες όπου η ιδιοκτησία συγκεντρώνεται;

6. Ερωτήματα για συζήτηση

- Ποια είναι η σύγχρονη σημασία της ιδιοκτησίας δεδομένης της αλλαγής της μορφής της (μη υλικά αγαθά) και της απουσίας της δυνατότητας δημιουργίας ιδιοκτησίας μέσω επένδυσης εργασίας; (δεν υπάρχουν πλέον τα «ελεύθερα» λιβάδια προς αποικιακή εγκατάσταση)
- Είναι η ιδιοκτησία φυσικό ή κοινωνικό δικαίωμα;
- Μπορεί ο φιλελευθερισμός του Λοκ να ανταποκριθεί στις σημερινές ανισότητες;
- Πώς αλλάζει το νόημα της ιδιοκτησίας στον ψηφιακό κόσμο;
- Η ανατροπή της εξουσίας σε περίπτωση παραβίασης δικαιωμάτων: πού σταματά το δικαίωμα αντίστασης;

Προτάσεις για περαιτέρω μελέτη:

John Locke, Δεύτερη Πραγματεία περί Κυβερνήσεως, κεφ. 2 και 5.

Garrett Hardin, The Tragedy of the Commons (1968).

Elinor Ostrom, Governing the Commons (1990).

John Dunn, The Political Thought of John Locke (1969).

Alexis de Tocqueville, Η Δημοκρατία στην Αμερική (1835).